mülkiye dergisi
Araştırma Makalesi

27 Mayıs Darbesi ve Ali Fuat Başgil

Ali Haydar Soysüren, Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**,** ORCID: 0000-0002-2384-739X, e-posta: hsoysuren@gmail.com

Özet

Bu çalışma Ali Fuat Başgil'in 27 Mayıs darbesi karşısında takındığı tutuma odaklanırken, Türkiye'de askeri darbelere desteğin yaygınlığına dair bir fikir vermeyi de amaçlamaktadır. 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 müdahalelerinden farklı olarak genellikle "Sol"la ilişkilendirilmektedir. Ali Fuat Başgil'in benimsediği ideolojik çizgi ise, 27 Mayıs'a atfedilen hattan farklıdır. Başgil, kendisini "milliyetçi, maneviyatçı, hürriyetçi, terakkici muhafazakâr" bir eksen üzerinden konumlandırmaktadır. Aynı zamanda Başgil, yaygın şekilde darbe karşıtlığının bir sembolü sayılmaktadır. Özellikle iki binli yıllarda bu vurgu üzerinden gündeme getirilmiştir. Çalışma, Başgil'e dair yaygın algıyı sorgulamakta, 27 Mayıs darbesine yaklaşımını kendi yazdıkları üzerinden sergilemektedir. Bu kapsamda başlangıçta, Başgil hakkındaki popüler algıya ilişkin bazı hatırlatmalar yapılmıştır. Ardından Başgil'in açık bir şekilde 27 Mayıs darbesini meşru bir hareket olarak gördüğü ortaya konmuş, böylece algıyla gerçeklik arasındaki farka dikkat çekilmiştir. Çok zaman darbe karşıtlığının prototipi olarak sunulan Başgil'in, siyaset bilimi argümanlarıyla darbeye meşruiyet kazandırmaya dönük yorumları, meselelere, bu arada aydınlara seçmeci bir yaklaşımla değil, bir bütünlük içerisinde bakmanın önemini hatırlatmıştır. Devamında Başgil'in darbeye yönelik tutumunun konjonktürel olup olmadığı hususu değerlendirilmiştir. Bu kapsamda daha önce ifade ettiği bazı görüşler üzerinde durulmuştur. Demokrasinin oy sayısına indirgenmemesi, memleketin kaderinin "cahil" kitlelere bırakılmaması gerektiği şeklindeki değerlendirmelerinin altı çizilmiştir. Bu düşünceleriyle, darbe karşısında takındığı tutum arasında ilişki kurulabileceği yönünde çıkarımlara varılmıştır. 27 Mayıs döneminde bir süre tutuklanan Başgil, 1961 seçimlerinden sonraki Cumhurbaşkanlığı adaylığını, bizzat darbecilerin baskısıyla geri çekmek zorunda kalmıştır. Bu kapsamda onu darbeciler nezdinde sakıncalı hale getiren faktörler araştırılmıştır. Çalışmanın son kısmında, Türkiye'deki laiklik uygulamasına dönük eleştirel tutumu ile Anayasayı yapacak Kurucu Meclisin yapısı ve işleyişi hakkındaki görüşlerine dikkat çekilmiştir. Muhalif konumunun, darbe karşıtlığıyla değil, darbe sonrası izlenecek politikalarla ilgili olduğu savunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Başgil, Demokrasi, Sol, Muhafazakâr, 27 Mayıs Darbesi.

The Coup D'etat Of May 27th and Ali Fuat Başgil

Abstract

This study, while focusing on Ali Fuat Basgil's stance towards the coup d'etat of May 27, aims to provide an idea regarding how widespread the support for military interventions in Turkey is. Unlike the military interventions of March 12, 1971 and

Makale Gönderim Tarihi: 11.11.2020, Makale Kabul Tarihi: 24.06.2021.

September 12, 1980, the coup d'etat of 27 May, 1960 is generally associated with the "Left". As such, the ideological line adopted by Ali Fuat Başgil is different from the line attributed to coup d'etat of 27 May. Başgil positions himself on a "nationalist, spiritualist, libertarian, progressive conservative" axis. At the same time, Başgil is widely regarded as an anti-coup symbol, which was the emphasised component when he was invigorated again in the 2000s. The study questions the widespread perception of Başgil and displays his approach to the 27 May coup d'etat through his own writings. In this context, some reminders are made about the popular perception of Başgil at the beginning. Afterwards, it is shown that Başgil clearly saw the May 27 coup d'etat as a legitimate action, thus drawing attention to the difference between perception and reality. Presented as the prototype of opposition to the coup d'etat for a long time, Başgil's comments aimed at legitimizing the coup through political science based arguments reminds the importance of looking at the issues in a holistic manner rather than with a selective approach. Subsequently, whether Başgil's attitude towards the coup was cyclical or not is evaluated. In this context, some of the views he had expressed before are examined and his opinions such as that the democracy should not be reduced to the number of votes or the fate of the country should not be left to the "ignorant" masses are underlined. It is concluded that a relationship can be established between his thoughts in this direction and his attitude towards the coup. Başgil was detained for a while during the May 27 coup and the factors that pushed him to an objectionable position in the eyes of the coup plotters, in the context of the fact that his Presidential candidacy was also prevented by the coup plotters, are also examined. In the last part of the study, the attention is drawn to Başgil's critical attitude towards the practice of secularism in Turkey as well as to his opinions on the structure and functioning of the Constitutional Assembly drafting the Constitution. It has been argued that his opposition position is not about anti-coup stance, but rather about the policies to be followed after the coup.

Keywords: Başgil, Democracy, Left, Conservative, May 27 Coup D'Etat.

Giriş

27 Mayıs 1960 darbesi, "Sol" tandanslı olduğuna dair yaygın kabulden dolayı, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 müdahalelerinden farklı bir bağlamda anlaşılmıştır. 27 Mayıs'tan sonra yürürlüğe giren 1961 Anayasasının getirdiği çerçeveden beslenen bu algı, 1960'lı yıllarda Sol'un yükselen grafiğiyle güçlenmiştir. Dönemin sol söyleminde etkisini hissettiren 27 Mayıs ve 1961 Anayasası savunusu, 27 Mayıs'ı Sol'da sayma yaklaşımını desteklemiştir. Geçen zaman zarfında bahse konu algının değiştiği söylenemez. Sol'da durmayanların 27 Mayıs karşıtlığı adeta veri kabul edilmiştir. Hâlbuki doğrudan ya da dolaylı müdahalelerle Türk siyasetinde askerin oynadığı rol, daha güçlü bir arka planın varlığını düşünmeyi gerektirir. Aksi takdirde askerin darbe dönemlerinde

doğrudan, normal dönemlerde dolaylı olarak yüklendiği siyasal pozisyonu, bir meşruiyet sıkıntısı çekmeden on yıllarca sürdürmesini açıklamak zorlaşır.

Bu çalışma, Ali Fuat Başgil'in 27 Mayıs darbesi karşısında takındığı tutuma odaklanırken Türkiye'de darbelere konjonktürel siyasette dile getirilenin ötesinde bir desteğin bulunduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Analizin çerçevesini, genel itibariyle Sol'la özdeşleştirilen 27 Mayıs ile Sol'un tümüyle dışında konumlanmış, dönemin karakteristik siması Ali Fuat Başgil'in ilişkisi oluşturmaktadır. "Meslek ve meşrebini", "Ben milliyetçi, maneviyatçı, hürriyetçi, terakkici muhafazakârım" şeklinde açıklayan Başgil (1960i: 3) Ağustos), geniş bir kesimde darbe karşıtlığının bir prototipi olarak sunulmaktadır.

Başgil'in kendisini konumlandırdığı ideolojik çizgi 27 Mayıs'a atfedilen hattın dışında kalmaktadır. Bunun yanı sıra o dönemde tutuklanmış ve 1961'deki Cumhurbaşkanlığı adaylığının darbeciler tarafından engellenmiş olması, O'nun 27 Mayıs'ın "ötekisi" sayılması için uygun bir zemin sağlamıştır. Oysa Başgil'in 27 Mayıs darbesine karşı tutumu bambaşka bir tabloyu ortaya koyabilecek niteliktedir. 27 Mayıs darbesine ilişkin tutumunun ortaya konması, yalnızca 27 Mayıs ile sol arasında kurulan toptancı yaklaşımı sorgulamak bakımından değil, Türkiye siyasetinde özellikle 2000'li yıllara kadar güçlü şekilde hissedilen askerî etkinin, şablonların ötesine geçen derinliğini görmek bakımından da öğreticidir.

Çalışmada öncelikle Başgil hakkındaki yaygın algıya dair örneklere değinilecek, ardından Başgil'in 27 Mayıs darbesine ilişkin tutumu yazdıkları üzerinden ortaya konacaktır. Bu kapsamda cevabı aranacak soru, Başgil'in darbeye karşı çıkıp çıkmadığı ve kategorik bir darbe karşıtı sayılıp sayılamayacağıdır. Müteakip soru darbe karşısında takındığı tutumun, darbe ortamının yarattığı konjonktürel atmosferin ötesinde bir temeli olup olmadığıdır. Bu noktada öteden beri savunduğu görüşlerle darbeye karşı takındığı tutum arasında bir ilişki kurulup kurulamayacağı sorgulanacaktır. Son kısımda 27 Mayıs darbesinden sonra Başgil'i yönetim nezdinde sakıncalı hale getiren faktörler üzerinde durulacak; hangi noktalarda önemsendiği, kendisine hangi rolün biçildiği ve bu kapsamda sakıncalı pozisyonda görülmesine yol açan sebepler değerlendirilecektir. Görüşlerinin tarihsel bağlam içerisinde anlamlandırılması için Başgil'e yapılacak atıflarda, yazdıkları daha sonra kitap halinde yayınlanmış olsa dahi, olabildiğince ilk yayınlandıkları gazeteler esas alınacaktır.

Başgil'e İlişkin Algıya Dair Bazı Hatırlatmalar

1893 Yılında Samsun / Çarşamba'da doğan Ali Fuat Başgil, ilk öğrenimini Çarşamba'da tamamlamış, orta öğrenimine İstanbul'da devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla eğitimi kesintiye uğramış, dört yılı aşkın bir süre

yedek subay olarak Kafkas Cephesinde görev yapmıştır. Savaştan sonra gittiği Paris'te öğrenimini sürdürmüş, Grenoble Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, Paris Hukuk Fakültesi'nde doktora yapmış, ayrıca Paris Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümü ve Paris Siyasi Bilimler Okulunda eğitim görmüştür. 1929 yılında Türkiye'ye dönen Başgil, Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki kısa süreli çalışmanın ardından Ankara Hukuk Fakültesi'nde doçent olmuştur. Bundan sonraki süreçte değişik fakültelerde Anayasa Hukuku dersleri vermiştir. 1937 – 1942 döneminde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi dekanlığını yürüten Başgil, bir süre Siyasal Bilgiler Yüksek Okulu (Mülkiye) Müdürlüğünde bulunduktan sonra istifa ederek yeniden İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine dönmüş Ordinaryüs Profesör olarak Anayasa Hukuku kürsüsünde 1960'lı yıllara kadar ders vermiştir (Başgil, 2012: 9-10). İlk gençliği Osmanlının dağılma sürecinde şekillenen Başgil, Cumhuriyet'in ilk yıllarını eğitim gördüğü Paris'ten izlemiş, doktorasını ithaf edecek kadar Mustafa Kemal'in yaptıklarından heyecan duymuştur[1]. Tek parti dönemini ve Demokrat Parti iktidarını deneyimlemiş, bu süreç zarfında siyaset ve düşünce hayatındaki gelişmeler ekseninde değişimler yaşanmıştır. 1930'lu yıllardaki devletçi tutumu, 1940'lı yılların ikinci yarısında liberalizme evrilmiş[2], çok partili hayata geçiş sürecinde 'Hür Fikirler Mecmuası'nda ifadesini bulan liberal hareketin önde gelenleri arasında yer almıştır.

Başgil'in Türk siyasal hayatındaki rolü elbette 27 Mayıs darbesi dönemindeki duruşuna indirgenemez. Atatürk döneminden 1960'lı yıllara, bir aydının siyasal düşüncesindeki dönüşümü izlemek bakımından Başgil kayda değer bir örnektir[3]. Bununla birlikte ona dair yaygın kanı daha ziyade 27 Mayıs darbesi dönemindeki duruşu üzerinden şekillenmiştir (Dursun, 2017: 231-232). Özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti)'nin 2002 yılında başlayan iktidarı döneminde, asker-siyaset ilişkilerine dair tartışmaların yoğunlaşmasıyla birlikte sıklıkla gündeme gelmiştir. İçinden çıktığı geleneğin asker nezdindeki algısı, Ak Parti'yi başından itibaren asker meselesini dikkate almak durumunda bırakmıştır. Ak Parti iktidarının perçinleşmesi askerin siyasal kulvardaki etkisini frenleme / geriletme süreciyle paralel işlemiştir. Ak Parti, "milli irade" vurgusuyla yola çıkıp mazlumiyet söylemi üzerinden meşruiyetini güçlendirmeye yöneldikçe, Ali Fuat Başgil uygun bir figür olarak öne çıkmıştır. Ak Parti için iki açıdan işlevli bir figürdü; birincisi kendisini konumlandırdığı ideolojik hat, Ak Parti'nin yönelimiyle önemli oranda kesişiyordu. Milli Görüş geleneğinden farklılaştığı söylemiyle siyaset sahnesine çıkan Ak Parti için, Başgil'in çizdiği "milliyetçi, maneviyatçı, hürriyetçi, terakkici muhafazakâr" çerçeve geniş bir hareket alanı sağlıyordu. O'nu Ak Parti için işlevli kılan ikinci faktör, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonraki tutumu üzerinden inşa edilen darbe karşıtlığıdır. Henüz askerî idare baştayken, 11 Ocak 1961 – 29 Mart 1961 tarihleri arasında tutuklu kalması (Başgil, 2012: 43), 1961 seçimlerinden sonraki cumhurbaşkanlığı adaylığını asker baskısıyla geri çekmek

zorunda kalması, Başgil'i bir darbe karşıtı olarak gündeme taşımanın alt yapısını oluşturmuştur.

Başgil'e dair çalışmaların iki binli yıllarda artış göstermesi Türkiye'deki siyasal atmosferle yakından ilgilidir. Örneğin YÖK tez sisteminden "Başgil" adıyla yapılan aramada görünen 10 yüksek lisans tezinden 8'i Ak Parti'nin iktidara geldiği 2002 yılı sonrasına aittir. Ak Parti iktidara geldikten sonra yapılmış tezlerden birisi 2003 yılına, 7'si ise 2007 ve sonrasına aittir (Ulusal Tez Merkezi, 2020). Son yıllarda Başgil hakkında birçok sempozyum da düzenlenmiştir. Başgil'in vefatının 50. Yılı vesilesiyle 'Muhafazakâr Düşünce' dergisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Genç Memur – Sen tarafından düzenlenen sempozyumda, Memur-Sen Genel Başkanı Ali Yalçın'ın açılış konuşması Başgil hakkındaki popüler algıyı göstermesi bakımından tipiktir (Yalçın, 2017): "27 Mayıs'ta akademiyanın düzgün sınav vermediği, Kemalizm adına yapılmış Amerikan destekli 27 Mayıs darbesini alkışlayan akademiyanın ve o günkü akademisyenlerin dediğini hatırlatırsak 'aman paşam biraz daha durun devrim kökleşsin' dediği yerde bu koroya karşı sesini yükselten ahlaklı bir adamdan, faziletli bir adamdan ve bir aydından bahsediyoruz."

Türkiye'nin en fazla üye sayısına sahip memur sendikasının başkanı olmasından kaynaklı temsiliyet kabiliyeti bakımından önem arz eden Yalçın, yalnızca örneklerden birisidir. Başgil'i, 27 Mayıs darbesine karşı mutlak bir itiraz ve ödünsüz bir milli irade savunusuyla resmeden yaklaşımı yansıtan değerlendirmelere sıklıkla rastlanmaktadır. Aynı Sempozyumun açılış konuşmasında Kültür ve Turizm Bakanı Numan Kurtulmuş da Başgil için katıksız bir demokrat portresi çizmiştir. Kurtulmuş, Türkiye'nin "son iki asrı"nda, iki çizginin mücadele ettiğini savunmuş; "kıblesini Batıya doğru dönderen", "zihni ve gönlü" ile "Batıcılık anlamında modernleşmeye" bağlananların çizgisi karşısında Başgil'i, "kendi kökleri üzerinden yükselişe inanan", kendi medeniyetinin birikimi üzerinden "yeniden güçlenmeyi savunanlar"ın çizgisine dahil ederek, "bizim yerli, milli kültürel mücadele dediğimiz bu halkanın, ya da bu fikri siyasi izleğin en önemli isimlerinden biri", "Demokrasi mücadelemizin abide şahsiyetlerinden birisi" diyerek anmıştır. Başgil'in "hakşinas" tarafını vurgularken, DP'ye yönelik eleştirel tutumunu Tahkikat Komisyonu üzerinden örnekleyen Kurtulmuş, "tek partinin ceberrut dönemine karşı çıkan çevrelerin hepsinin tavsiye ve telkinleriyle" gerçekleştiğini belirttiği Cumhurbaşkanlığı adaylığına kritik rol biçmiş, Başgil'in darbe karşısındaki tutumuna ise hiç değinmemiştir (Kurtulmuş, 2017).

Başgil'in 27 Mayıs sürecindeki tutumunu bütünüyle bir karşı çıkış platformu üzerinden aktaran, yorumlayan hatta efsaneleştiren söyleme dair daha pek çok örnek verilebilir. Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) Genel Başkanlığı,

1969 – 1977 yılları arasında Adalet Partisi (AP) ve Demokratik Parti (DP)'den milletvekilliği yapan Ramis Cinisli, Başgil için "27 Mayıs darbesinin üzerinden bir ay geçmeden milli vicdanın sesi oldu. Millet istediği nefesi, aradığı lideri bulmuştu" (Cinisli, 2016: 51) ifadelerini kullanmıştır. İsmail Kahraman TBMM Başkanı sıfatıyla yaptığı değerlendirmede, ikisi de anayasa hukukçusu olan Hüseyin Nail Kubalı ile Başgil'i karşılaştırırken Kubalı'nın darbeyi desteklemesini öne çıkarmıştır. Başgil'e dair çizdiği portreden yansıyan ise darbeye karşı direniştir. Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenciliği sırasında Başgil'in dersini seçtiği için ne kadar şanslı olduğunu vurgulamıştır (Kahraman, 2016: 56).[4] Taha Akyol, Başgil'in liberal özgürlükçülüğünü vurgulayıp 27 Mayıs dönemindeki duruşunu överken, "çoğunluk iktidarının" olası risklerine işaret eden değerlendirmelerini hatırlatmakla yetinmiş, darbe karşısındaki tutumunu ise değinmeden bırakmıştır (Akyol, 2010; Akyol, 2018).

Dahası akademik çalışmalardaki tablo da çoğu zaman farklı değildir. Örneğin Kürşat Birinci, Hür Fikirler Cemiyeti'nde Ahmet Emin Yalman ile Ali Fuad Başgil arasında yaşanan ayrışmayı ikisinin liberal anlayışları arasındaki farka dayandırmıştır. Birinci'ye göre liberalliği "Batılı olmak anlamında" alan Yalman bu yaklaşımın sonucu olarak "askeri müdahalelere uyum sağlayabilmekte ve hatta müdahaleleri müjdeli haber olarak olumlayabilmekteydi." Başgil'e ise, benimsediği liberal anlayışın farklılığına dayanarak, "tepeden inmeci politikalarla uygunluk gösteremeyen", gösteremeyecek bir konum atfetmektedir (Birinci, 2017: 196). Birinci, Yalman'ın 27 Mayıs'ı sevinçle karşılamasını onun liberal yaklaşımındaki sakatlığın bir sonucu sayarken Başgil'in aşağıda değineceğimiz değerlendirmelerinden tümüyle habersiz görünmüştür. 'Muhafazakâr Düşünce' dergisinin Başgil özel sayısında yer alan çalışmalar bir istisna dışında bu hususa hiç değinmez. Mustafa Said Kurşunoğlu (2017: 49-86), H. Aliyar Demirci (2017: 27-40) ve Soner Kavuncuoğlu'nun (2017: 141-160) çalışmaları, konu ve bağlam itibariyle uygun olmasına rağmen Başgil'in siyasal konumlanışı, liberalizm ve demokrasi anlayışı bakımından kritik öneme haiz bu hususu değerlendirme dışı bırakmıştır. Yunus Şahbaz diğerlerinin aksine Başgil'in darbe karşısındaki tutumundan bahsetmiştir. Ancak O dahi konuya değinirken ihtiyatı elden bırakmamış, Başgil'in darbeye çok değilse de biraz karşı çıktığına dair bir mana verecek şekilde, "Başgil, 27 Mayıs'ın ilk günlerinde darbeye çok da karşı çıkan bir tutum içerisinde gözükmemektedir" ifadesini kullanmıştır (Şahbaz, 2017: 113). Başgil adına Çarşamba Belediyesi'nin katkısıyla peyderpey düzenlenen sempozyumlardan seçilmiş bazı konuşma ve tebliğleri içeren yayında da Başgil'in darbeye ilişkin tutumuna dair bir değini yoktur (Yılmaz, 2016). Yine Başgil'e dair yapılmış bazı tezlerde de 27 Mayıs dönemi işlendiği halde, Başgil'in darbeye ilişkin tutumundan bahis yoktur (Bkz. Karakurt, 2017; Kahraman Kurban, 2019).

Bülent Tanör (2008: 92-96) gibi Başgil'i Atatürk döneminden 1960'lara yaşadığı dönüşüm üzerinden ele alan eleştirel değiniler olsa da Başgil ile darbe arasında kurulan karşıtlığı veri kabul eden hegemonik söylem etkisini sürdürmektedir. Söz konusu hegemonik söylemin gerçekliğini sorgulamak Başgil'in darbe karşısındaki tutumu üzerinde durmakla mümkündür.

Başgil'in 27 Mayıs Darbesine İlişkin Değerlendirmeleri

Ali Fuat Başgil'in askerin siyasete müdahalesine ilişkin bilebildiğimiz ilk deneyimi 1949 yılına aittir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde Türkiye'de başlayan çok partili hayat sürecinde, liberal platformun önde gelen bir savunucusu olarak yazılarıyla İnönü idaresine karşı keskin bir muhalefet yürütürken, darbe hazırlığındaki bir grup subay destek için kendisine başvurmuştur. 1949 yılı Aralık ayı başlarında, kendisiyle görüşen dört yüksek rütbeli subay askerî müdahaleye girişme niyetlerini aktarmış, müdahaleyi gerçekleştirmeleri halinde kendisinden yazılarıyla destek vermesi talebinden bulunmuşlardı. "Teşebbüs ciddi idi ve eğer teşvik ve tahrik yoluna gitseydim harekete geçileceğini" belirten Başgil, subaylara bu yolun faydalı sonuçlar doğurmayacağı tavsiyesinde bulunarak darbe teşebbüsünün önüne geçtiğini ifade etmektedir (Başgil, 1990: 128-130).

1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle, Türkiye'de yeni bir dönem başlarken 1940'lı yıllarda CHP iktidarına yönelmiş cunta faaliyetleri de durmuştur (Soysüren, 2014: 8-16). 1950'li yıllara parlak bir seçim zaferiyle giriş yapan DP, 1954 seçimlerinde gücünü arttırmış ancak 1950'li yılların ikinci yarısında gerek ekonomik gerek siyasi yönden bir sıkışmayla yüz yüze kalmıştır. Nitekim 1957 seçimlerinde birincilik konumunu muhafaza etse de yüzde ellinin altındaki bir oy oranına gerilemiştir. Bu süreçte, ordu içerisindeki cunta oluşumları hızlanmış ve nihayet ordu hiyerarşisinin dışında, orta kademe subayların inisiyatifiyle gerçekleşen 27 Mayıs 1960 darbesiyle DP iktidarı devrilmiş, Türk Silahlı Kuvvetleri adına hareket ettiğini ilan eden 38 kişilik Milli Birlik Komitesi (MBK) yönetimi ele geçirmiştir. MBK 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimler neticesinde teşekkül eden sivil hükümete kadar yönetimi elde tutmuştur.

Ali Fuat Başgil darbeden takriben bir ay sonra 23 Haziran 1960 tarihinde 'Yeni Sabah' gazetesinde "Hukuk İlminin Işığı Altında Günün Meseleleri" başlığı altında seri halinde yazılar yazmaya başlamıştır. Bu yazıların ilkinde 27 Mayıs ve Milli Birlik Komitesi'ni ele almıştır. Başgil'in darbeye yaklaşımı, kendisine dair inşa edilmiş yaygın algıdan bütünüyle farklıdır. Darbeyi John Locke, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesine atıfla "direnme hakkı" çerçevesinde değerlendirmiştir.

"Direnme hakkı", her ne kadar genellikle İngiliz aydınlanma düşüncesinin öncü ismi John Locke'la anılsa da aslında ondan daha önce dillendirilmiştir. Kralın yönetme yetkisini halktan aldığı, halk iradesinden doğmuş bu yetkinin aşılması, kötüye kullanılması halinde halk için isyanın bir hak olacağı kabulünü içeren "Tiranlara Karşı Özgürlüğün Savunulması" başlıklı bildiri 1579 yılında Basel'de yayınlanmıştı (Alatlı, 2010a: 575-583). John Locke ise yüz yıl kadar sonra, 1680'li yılların ilk yarısında yazdığı (Woolhouse, 2011: 210) "Hükümet Üstüne İkinci Tez"de, ancak halkın rızasına dayandığı takdirde hükümetin meşru sayılabileceğini savunmuştur. Locke'a göre yönetici, yasanın belirlediği yetkiyi aşacak şekilde otoritesi altındaki halkı yönetmeye kalkarsa meşruiyetini yitirecek, bu ise ona karşı çıkma hakkını doğuracaktır (Locke, 2011: 167). Haksız güç kullanan yöneticiye karşı çıkmak, direnmek bir haktır (Locke, 2011:169). O'nun ifadesiyle "tabii yasa, bana, kendisini benimle savaş durumuna sokan ve beni ortadan kaldırmakla tehdit edeni ortadan kaldırmak hakkı vermiştir" (Locke, 2011: 170). 4 Temmuz 1776'da kabul edilen Amerikan Bağımsızlık Bildirisi Locke'a benzer bir noktadan hareket etmiştir. Her insanın doğuştan devredilemez haklara sahip olduğunu, yönetimlerin bu kapsamda "yaşam, özgürlük ve mutluluğa erişme haklarını" güvenceye kavuşturması gerektiğini, insanların söz konusu haklara zarar veren yönetimleri değiştirme hakkı bulunduğunu savunan bildirgede, mutlak despotizme yönelen yönetimi yıkmak ve yenisini belirlemek, halkın hem hakkı hem de görevi sayılmıştır (The Declaration of Independence, 1947: 3-7 aktaran Alatlı, 2010b: 935 - 936). Girişinde "insanın doğal, devredilemez ve kutsal hakları"ndan bahseden 1789 "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi"nin ikinci maddesinde "özgürlük, mülkiyet, güvenlik"in yanı sıra "baskıya karşı direnme hakkı" da insanın değişmez ve devredilmez hakları arasında sayılmıştır (Lefebvre, 1947: 221-223 aktaran Alatlı, 2010b: 939).

'Yeni Sabah' gazetesindeki 23 Haziran 1960 tarihli yazısında, 27 Mayıs darbesine ilişkin yaklaşımını etraflı şekilde ortaya koyarken bu bağlamdan yola çıkan Başgil (1960c: 3), önce söz konusu atıflar çerçevesinde bazı açıklamalar yapmıştır. Ona göre:

> Demokrasi hukukunda, vatandaşların zulme, yani haksız ve kanunsuz idareye karşı direnme ve başkaldırma hakkı vardır. Bu, vatandaş için nefsin en son müdafaası çaresi olarak en tabii bir haktır. Vatandaş nefsinin ve varını başkalarının tecavüzüne karşı müfadafaa için hükümet kuvvetlerine sığınır. Fakat tecavüz, himaye ile mükellef olan hükümet kuvvetlerinden gelirse, bu takdirde vatandaş şahsen nefsini müdafaaya hak kazanır ki, buna, Fransızların 1789 'İnsan ve vatandaş hakları Beyannamesi' diliyle 'zulme karşı direnme hakkı' denir.

Başgil, John Locke'tan "Bir milleti idare için, iktidar mevkiine yükselen kimseler, suistimale koyulur ve keyfi bir idare kurarlarsa, eğer kanun koyucular hukukun

yüksek prensiplerini çiğnemek suretiyle zulüm yoluna saparlarsa, halkın böyle bir iktidara itaat etmesi lazım gelmez" ifadelerini aktarırken, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nden şu ifadeleri aktarmıştır: "Bir hükümet, varlığının gayesini inkar edecek bir şekil aldığı zaman, halkın o hükümeti devirmek ve yerine, vatandaşlara emniyet ve huzur temin eder görünen yeni hükümet kurmak hakkıdır."

John Locke ile 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisinden yola çıkarak, vatandaşların zulme karşı isyan hakkının meşruluğunu vurgulayan Başgil darbeyi söz konusu meşru hakkın kullanımı olarak değerlendirmiştir. "27 Mayıs hareketi, hukuken bir 'hükümet darbesi'dir" diyen Başgil "hükümet darbesi" ibaresini hiçbir şekilde küçümseyici bir sıfat olarak kullanmadığının altını çizmiş, "sadece hukuki mahiyetini belirtmek ve adını koymak" maksadıyla böyle bir belirlemeye başvurduğunu ve yine kendi ifadesiyle "bu büyük hareketin asil manasını küçümsemek" kastı taşımadığını özellikle vurgulamıştır. Dahası "hükümet darbesi, demokrasi hukukunun umumiyetle vatandaşlara tanıdığı isyan hakkının bir nevi kullanılışıdır" ifadeleriyle, darbeyi demokrasi hukukunun meşru bir parçası saymıştır.

Başgil'e göre, "zulme karşı direnme hakkının" doğal sonucu olan isyan, "ihtilal" ve "hükümet darbesi" olmak üzere iki şekilde gerçekleşebilirdi. Devlet disiplini ve bilinciyle hareket eden ordu tarafından gerçekleştirildiği için "hükümet darbesi", risk barındıran ihtilalden daha tercih edilir bir yöntemdi. "Hükümet darbesi"ni güvenlik ve asayişin korunması, devlet işleyişinin sürdürülmesi bakımından avantajlı buluyordu. İhtilali ise genellikle köktenci bir ideolojiden aldığı ilhamla mevcut düzeni yıkarak yeni bir düzen hedeflediği, "çok kere anarşiye götürdüğü ve doğurduğu kargaşalıklar seneler sürdüğü" gerekçesiyle sakıncalı sayıyor, darbeyi "ihtilali" önlediği için de desteklenmeye değer buluyordu. Silahlı Kuvvetlerin hareketi sayesinde olası "başıbozuk ihtilal" önlendiği için "Türk milleti"nin "sevinmesi" gerektiğini belirtiyordu. Ona göre koşullar ülkeyi "bir ihtilal fırtınası" ile karşı karşıya bırakmıştı. Kendi ifadesiyle: "Son aylarda memleket ufuklarında beliren kara bulutlar bu korkuyu vermekte idi. Ordunun öne atılmasiyle bu korku silinmiş ve yüreklere su serpilmişti. (…) Hareketin gayesi, suistimal ve idare suçlularını cezalandırmak ve devlet hayatımızda bir daha kötülüklere meydan vermeyecek müeyyideler koymaktı."

Başgil yalnızca kuramsal düzlemde değil, halk nezdinde de darbenin meşru görüldüğünü gayet iddialı ifadelerle dile getirmiş, 27 Mayıs'ın halk tarafından desteklendiğinden emin değerlendirmeler yapmıştır. 23 Haziran 1960 tarihli yazısında, darbe gerçekleştiği "sabahtan itibaren umumi efkarın tasvibini kazanmış ve memlekette bütünlüğü ile hakim olmuştu" ifadelerini kullanmıştır

(Başgil, 1960c: 3). 4 Ağustos 1960 tarihli yazısında aynı hususun üzerinde durmuş, ülkenin dört bir yanındaki okuyucularından gelen "yüzlerce" mektubu hatırlatarak halkın darbeye desteğini vurgulamıştır (Başgil, 1960h: 3):

> Bugüne kadar, okuyucularımdan yüzlerce mektup aldım. Memleketin hemen her tarafından gelen bu mektuplarda, Mili Birlik Hükümetine karşı tam bir gönül ve güven birliği müşahede ettim. Tereddütsüz diyebilirim ki, bugün, topyekün Türk milleti, Silahlı Kuvvetler iktidarımızın, siyasi teşekkül ve cereyanlar üstü bir hükümet olduğuna samimiyetle inanmakta: Hudutlarını emanet ettiği bu temiz kuvvete, siyasi kaderini de emanet etmiş bulunmaktadır. Bu itibarla, Milli Birlik Hükümeti, milli tarihin en büyük şansına ve şerefine mazhar olmuş, memleket mukadderatını en hayırlı bir istikamete yöneltecek bir kuvvet olmak bahtiyarlığına ermiştir.

Yazdıkları hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak kesinlikte ortaya koymaktadır ki Başgil 27 Mayıs darbesini meşru bir hareket olarak görmüş, ülkenin sürüklenmekte olduğu kötü gidişatı durduran, tersine çeviren bir adım saymıştır. Darbecilerin kötü gidişatın sorumlularını açığa çıkaracağını, cezalandıracağını, alacağı önlemlerle bir daha aynı duruma fırsat tanımayacağını umut etmiştir.

27 Mayıs darbesini "direnme hakkının" bir parçası sayan, darbenin vatandaş nezdinde geniş kabul gördüğü hususunda tereddütsüz ifadeler kullanan Başgil, ülkenin önündeki kritik meselelerin ancak asker tarafından çözüleceğine dair güçlü bir inanç beslemekteydi. MBK hükümetini "siyaset üstü" duruşu ve gördüğü destek itibariyle "milli tarihin" en şanslısı sayan Başgil, bu hükümetin önündeki "iki büyük tarihi vazifeyi", devrik iktidar sahiplerinin muhasebesini yapmak ve anayasayı değiştirmek olarak belirtmiş; "bu iki vazifeyi başarıp bitirmeden, Milli Birlik Hükümeti(nin), 27 Mayıs hareketiyle eline aldığı milli vediayı kimseye, hiçbir partiye devredemeyeceğini", devretmemesi gerektiğini savunmuştur. Başgil'e göre devrilen DP hükümetinin muhasebesini, "Milli Birlik Hükümeti gibi, memleketin en tarafsız ve temiz olduğu kadar umumi efkârın tam güvenini kazanmış bir kuvvetten başka bir kuvvet yapamazdı." O'na göre, "demokrasilerdeki milli irade ve hâkimiyet fikri, sadece milletlerin mantık ihtiyacının tatminine yarayan" bir olguydu ve fiili sonucu bir parti ya da partiler iktidarından ibaret kalmaktaydı. Bu sebeple adaletten ziyade, "arkasındaki seçmen kütlesinin psikolojik baskısı altında" yolunu çizen bir hükümetin yerine, "ordu gibi tarafsız ve politika entrikalardan uzak kalmış bir kuvveti temsil etmesi itibariyle, ancak Milli Birlik Hükümeti" devrik iktidarı adaletli bir yargılamanın konusu yapabilirdi.

MBK'dan çözüm beklediği diğer konu anayasa idi. CHP ve DP'yi 1946'dan itibaren anayasayı değiştirerek eksikliklerini gidereceklerine dair "bol bol"

vaatte bulunmalarına rağmen adım atmamakla suçlayan Başgil'e göre, CHP "anayasayı kendi eseri ve öz evladı bildiği" için, DP de iktidara geldikten sonra "kendisinden evvelki iktidarın yürüdüğü tepilmiş yoldan gitmeyi (cehdi ekal) kanununa daha uygun bulduğu" için vaatlerini unutmuş, "baskı rejimi için biçilmiş kaftan" olan yapıyı korumayı tercih etmişlerdi. Bununla birlikte partiler eliyle anayasanın değiştirilmemesini yine de "hayırlı" bir durum saymıştır. Ona göre, parti tekelinde yapılacak değişiklik ülke menfaatinden ziyade parti menfaatini esas alacaktı. Milli Birlik Hükümeti ise partizanlığın önüne geçecek bir güvenceydi (Başgil, 1960f: 3).

4 Ağustos 1960 tarihli yazısında, ülkenin Milli Birlik Hükümeti'nden beklediği "iki muazzam hizmet"i, "biri, geçmişin tasfiyesi, diğeri de geleceğin teminatı" olarak belirten Başgil, "arkalarındaki seçmen kütlelerinin arzu ve temayüllerinin hatta menfaatlerinin tesiri altında" hareket eden parti hükümetlerinin bunu başaramayacağına dair kanaatini bir kez daha vurgulamıştır. Bu düşüncesinin "iktidar için sabırsızlanan bazı parti adamlarının hoşuna gitmeyeceğinin", kendisini "demokratik rejim aleyhtarı göstermek için yardımcılarına yeniden (tef) çaldıracaklarının" farkında olduğunu belirttikten sonra şu ifadeleri kullanmıştır (Başgil, 1960h: 3): "Ben onlara şunu derim: insanlar rejim için değildir; fakat rejim insanlar içindir. Bugün bu memleket insanları, kendi hayır ve menfaatlerini, ordumuz gibi tarafsız ve temiz kalmış bir kuvvetin hakem olmasında görmektedirler."

Sonraki süreçte Anayasayı yapmak için toplanacak Kurucu Meclis'in yapısına dair eleştirel tavır takındığında, partilere daha fazla alan açılmasını önermiş ancak MBK'nın meşruiyetini tartışma dışı bırakan tutumunu sürdürmüştür. Anayasa yapımına DP tabanını da katmak gerektiğini savunmuş, eski DP'lilerin çoğunluk kazanması ihtimalini dillendirenlere, çoğunluğun dahi MBK'ya "itaat etmekle mükellef" bulunduğu cevabını vermiştir. Böylece MBK'ya serbest seçimle ortaya çıkmış çoğunluğun ötesinde bir meşruiyet atfetmiş, gönüllü itaatten kaçınanları devletin zor kuvvetlerine havale eden bir seçenek önermiştir. Başgil'e göre, eski DP'lilerin galip çıkacağı gerekçesiyle serbest seçimlere karşı çıkmak "bir vehim mahsulü ve 27 Mayıs hareketiyle kurulan Milli Birlik Hükümetinin meşruiyetinden şüpheye düşmek" idi. MBK hükümetinin "tamamıyla meşru", "memleketin umumi tasvibini kazanmış ve efkârın iltihakına mazhar" olmuş, "hukuk prensipleri üzerinde" yürüyen bir hükümet olduğunu belirttikten sonra şu ifadeleri kullanmıştır: "Böyle bir hükümete herkes ve her teşekkül itaat etmekle mükelleftir. Etmezse, Devletin icbar kuvvetleriyle itaat ettirilir. (…) Kurucu Meclis'te ekseriyet kimde olursa olsun, ortadaki meşru hükümete itaatle mükelleftir" (Başgil, 1960m: 3).

Tablonun bütününe bakıldığında Başgil, 27 Mayıs darbesine karşı çıkmak bir yana darbeyi "isyan hakkı", "zulme karşı direniş hakkı" gibi argümanlarla gerekçelendirmiş, halk nezdinde meşruiyetine tanıklık etmiş ve ülkenin önündeki kritik sorunların aşılması noktasında MBK hükümetine hayati bir misyon biçmiştir. Şu aşamada netleştirilmesi gereken husus, Başgil'in 27 Mayıs değerlendirmeleriyle geçmişten gelen demokrasi anlayışı arasında bir ilişki kurulup kurulamayacağıdır.

Darbeye Karşı Tutumunun Kökenleri: "Hakikat Rey Sayısında Değildir"

Başgil'in demokrasi anlayışı, darbe karşısındaki tutumunu açıklamak bakımından bazı ipuçları verecek niteliktedir. Liberal demokrasinin savunucusu olarak öne çıktığı yıllarda, oy sayısıyla hakikat karşılaştırması üzerinden yaptığı demokrasi değerlendirmesi dikkate değerdir. 1948 yılında, Eminönü Halkevi'nde verdiği konferansta "hakkı ve hürriyeti ekseriyet denilen anonim ve gayri mesul bir kitlenin reyine ve kararına bağlama(yı), hakkaniyeti sırf rey sayısında görmek ve hürriyeti teminatsız bırakmak" olarak değerlendirmiş, "hakikat rey sayısında değildir. Bir şey hakikat ise, yüz bin kişinin batıldır demesiyle hakkıyet zail olmaz" ifadelerini kullanmıştır (Başgil, 1961a: 109). Bu bakımdan hürriyetin garanti altına alınabilmesi için, "demokrasinin fiiliyatına hâkim olan ekseriyetin azıp gemi azıya almasını, iktidar hırsıyla fenalık yapmasını ve en açık hakikatleri inkâra gitmesini önleyecek tedbirlere" başvurmak gerektiğini savunmuştur (Başgil, 1961a: 110). 1949 yılında *Hür Fikirler Mecmuası*'nda yayınlanan bir yazısında ise, "diktatörün istibdatı ile", demokratik süreçlerde şekillenmiş "ekseriyetin istibdatı" arasında nitelik farkı bulunmadığını, hatta "ekseriyetin", temsiline soyunduğu milli iradenin kutsallığına yaslanarak, baskıda "en zalim diktatörlere bile rahmet okuta(bileceğini)" savunmuştur (Başgil, 1961a: 122).

1924 Anayasasının denge ve fren mekanizmalarından yoksun yapısı (Özbudun, 2012: 7), çoğunlukçu istibdat yönelimini gündemde tutan bir zemin sunmuştur. Anayasa çoğunluğun keyfi tutumlarını önleyebilecek bir mekanizma öngörmemiştir. Anayasal yargının bulunmaması, anayasanın normlar hiyerarşisindeki üstünlüğünü ancak meclis çoğunluğunun iyi niyetine bırakmış, bu ise sık sık anayasaya aykırı kanunların yapıldığına dair şikâyetlere yol açmıştır. Çok partili hayata geçiş, tek parti dönemindeki yönetim mekanizmasını değiştirmemiş DP, selefi CHP'nin iktidar yürüttüğü mekanizmayı aynen devralmıştır. Bu yapı, Başgil'in yürürlükteki demokrasiye ilişkin tereddütlerini besleyecek bir nitelik arz etmiştir.

Kayda değer husus Başgil'in 27 Mayıs'tan sonra da aynı doğrultuda değerlendirmelerini sürdürmüş olmasıdır. Partilerin "arkalarındaki seçmen

kütlelerinin arzu ve temayüllerinin hatta menfaatlerinin tesiri altında" hareket ettiği gerekçesiyle, ordunun "tarafsız ve temiz kalmış" "hakemliğini" savunmuştur (Başgil, 1960h: 3) 13 Temmuz 1960 tarihinde 'Yeni Sabah' gazetesinde yayınlanan yazısında, temsili demokrasideki arızaların yaygınlığını vurgulamıştır. Varsayılanın aksine devlet yönetimine bilgi ve ahlak bakımından "güvenilir", "en seçkin" insanların gelmediğini, mecliste bazı seçkin kimseler yer alsa da ekseriyetin çoğu zaman "muhteris ve düşük kaliteli insanlar"dan teşekkül ettiğini belirtmiş ve partilere derin bir şüpheyle yaklaşmıştır. "Demokrasinin her şeklinde, adeta tahammülü zaruri bir fenalık" olarak gördüğü partilerin "bilhassa temsili rejimde, hele cemiyet terbiyesi ve ahlak seviyesi düşük ise, fenalığı son haddine" vardırdığını ifade etmiştir. Temsili demokrasideki "parti ihtiraslarına kapılmamak için, Anglo – Sakson terbiyesi ve ahlaki seciyyesi" gerektiğini söyleyen Başgil'in, Türkiye'yi de hatırlatarak "cahil kütlelerin" demokraside oynadığı role ilişkin değerlendirmesi ilginçtir (Başgil, 1960g: 3):

> … Hele seçmenlerinin ekseriyetini cahil kütleler teşkil eden memleketlerde, reyler propaganda ve reklam kuvvetine, daha fecii menfaat pazarlığına tabi kalıyor. Bu neticede tesviyeci bir müsavat fikrinden hareket edilerek demokrasi hudutlarının vaktinden evvel genişletilmiş olmasının da rolü vardır. Seçmenlerde manevi ehliyet şartı aranmaması, seçim ehliyeti yaşının çocukluğa kadar düşürülmesi, kadınlara vakitsiz seçim hakkı tanınması bu cümledendir.

Başgil bu noktada, okur-yazar oranı henüz "yüzde otuzu" bulmamışken Türkiye'nin 1946 yılında iki dereceli seçim sisteminden tek dereceli seçim sistemine[5] geçmiş olmasını eleştirmiştir. Okuma-yazma bilmeden, parmak basmak suretiyle oy kullananların devlet yönetimine karar vermesini, "küçük çocukların sahici tabanca ile oynamaları kadar" milletin geleceği bakımından tehlikeli saymıştır (Başgil, 1960g: 3). Okuma-yazma bilmeyen insanların oy kullanarak devlet yönetimini yönlendirmesini, küçük çocuk – gerçek tabanca alegorisiyle değerlendirmesi Türkiye'deki demokratik deneyimin alt yapısına ilişkin duyduğu güvensizliğin derinliğini göstermektedir. Bu güvensizliğin sandık demokrasisine yönelik şüpheyi canlı tutacak bir zemin yaratması doğaldır. Darbeyi "isyan hakkı" kapsamında demokrasi hukukunun meşru bir parçası sayması bu yaklaşımdan bağımsız olmasa gerektir.

Başgil ne zamanki muhalif tutumu belirginlik kazanmıştır, halkın cehaleti üzerinden oy hakkına şüpheyle yaklaşanları eleştirmiş, okur – yazarlığı değil "irfan"ı öne çıkaran bir değerlendirmeye yönelmiştir:

> Ekseriya sanıldığı gibi asıl (cahil) okur yazar olmayan değildir; okur yazar olup da hakikatleri görmeyen irfansız bakar körlerdir. Gerçi insan için okuma yazma öğrenmek bir vazifedir ve aklın hakkıdır. Fakat (kültür) yani irfan yaratmıyan

> okuma yazma insanı cahil olmaktan kurtarmaz. Bilakis tabii aklı-selimini de kaybettirir. Unutmamalıdır ki, cahil bir insana sırf okuma yazma öğretirseniz, alacağınız netice, okuma yazma bilen cahil bir insandır (Başgil, 1960k: 3).

Bir süre sonra korporatist yaklaşıma karşı çıkarak Kurucu Meclis'in halk tarafından seçilmesi gerektiğini savunduğunda, 1946'dan beri yaşanan demokrasi deneyimi çerçevesinde "en ücra köylere varıncaya kadar vatandaşlar, kaderlerini kendi serbest reyleriyle tayin etme zevk ve şuurunu elde etmişlerdir" ifadelerini kullanacaktı (Başgil, 1960n: 3). Bu noktada, "şuurlu halkın" belirlediği iktidarı deviren askerî darbeyi "demokrasi hukukunun" meşru parçası sayması Başgil'in paradoksu olarak kalmıştır. Şu hâlde akla gelebilecek soru, darbeye karşı olumsuz bir tutum takınmadığı halde Başgil'in 27 Mayıs'ın muhalifi olarak sivrilmesine yol açan faktörlerin ne olduğudur.

Darbeyi Meşru Görmesine Rağmen Neden Hedef Oldu?

Darbenin meşruiyetine ilişkin şüphe taşımayan Başgil'in muhalif bir aktör olarak sivrilmesi daha ziyade darbe sonrası izlenecek politikalarla ilgilidir. Laiklik ve yeni anayasanın yapımına dair yaklaşımları kendisini yönetim erkiyle karşı karşıya bırakacak atmosferi şekillendirmiştir. Takındığı tutum, DP tabanını toparlayacak bir isim olarak görülmesine yol açmış ve kendisini yönetimle karşı karşıya bırakmıştır.

Başgil'in laiklik konusundaki eleştirel tutumu öteden beri biliniyordu. Buna dair yazılarını 1950'li yılların başında önce gazetelerde ardından kitap halinde neşretmişti. 27 Mayıs darbesinden sonra MBK hükümetinin gücü ve meşruiyetine duyduğu güven bağlamında, meselenin halli için konuya yeniden eğilmiştir. "Türkiye'de(ki) din ve vicdan hürriyeti davası(nın), bilhassa son otuz beş senelik devrin şah damarını teşkil eden memleketşümul bir dava" olduğunu savunmuş ve bu hususta yapılan "tarihi hatayı düzeltmeyi" ordunun "ifa edeceği büyük hizmetlerden biri" saymıştır (Başgil, 1960d: 3). 1928 yılında anayasadan "devletin dini islamdır" ibaresinin çıkarılmasıyla Türkiye'nin "modern manasıyla laikleştiğini", böylece devletin dine karışması ya da dinin devlete yol gösterici bir rol oynamasına dayanan eski usulün terkedildiğini belirten Başgil, ilerleyen süreçte meselenin farklı boyutlara taşındığı düşüncesindeydi. Ona göre laiklik, din ve devlet işlerinin ayrılması esasına dayanmasına rağmen Türkiye bu "saf laiklikle" yetinmemiş, aşırılığa sapmıştı. CHP programında yer alan laiklik ilkesinin tanımlanmadan, çerçevesi belirlenmeden 1937'de Anayasa'ya konulmasını bu aşırılığın bir tezahürü olarak değerlendirmiştir (Başgil, 1960e: 3).

Başgil meseledeki hassasiyetin farkındaydı. "Bu mevzu ile müzmin bir çıbanbaşına parmak bastığımı da biliyorum" ifadeleri bu farkındalığın sonucuydu. Laiklik ilkesinin, "efsanelerdeki kendi sağrısını kemiren canavar gibi dönüp memleket

ekseriyetini ısırdığı", insanların "senelerce ibadet yerine girmek için bile endişeli bir gözle etrafını süzmek" zorunda bırakıldığı iddiasındaydı (Başgil, 1960ç: 3). İktidardan uzaklaştırılan DP'nin laiklikten ödün verdiği ithamıyla karşı karşıya bulunduğu bir atmosferde, laiklik hususundaki eleştirel tutumu Başgil'e yönelik şüpheleri arttıran bir faktördü. Yazdıklarının etkisini anlamak bakımından 'Akis' dergisinin İstanbul Üniversitesi'nde okuyan DP'li gençliğin tutumunu aktarırken kullandığı ifadeler açıklayıcıdır. 'Akis'in iddiasına göre, 'Yeni Sabah'ın dine bulanmış yayınları büyük bir hayranlıkla izleniyor, Başgil'in yazıları "adeta emiliyordu" (*Akis*, 1960b: 8).

Bu tarz söylem, öteden beri Başgil'e şüpheyle yaklaşan kesimlerin tepkisini tetiklemiştir. Hatta İstanbul Üniversitesi öğrencileri tarafından üniversiteden atılması için imza toplanmış, ancak Hukuk Fakültesi Profesörler Kurulu Başgil'in ifade hürriyetini kullandığını belirterek bu talebi oybirliğiyle reddetmiştir. Nadir Nadi'nin bu vesileyle yazdığı gibi, Başgil'e yönelen tepki yalnızca bu yazdıklarından kaynaklanmıyordu. "Belki hiçbir zaman aklından geçirmediği birtakım düşünceler de kendisine mal edilmişti" diyen Nadi, Başgil'in DP iktidarına karşı somut bir tutum takınmamasını, "susmasını", tepkinin asıl nedeni olarak göstermiştir (Nadi, 1960: 1,3).

Ahmet Emin Yalman 6 Temmuz 1961 tarihli 'Hür Vatan' gazetesinde yayınladığı açık mektupla Başgil'in duruşunu değerlendirmiştir. Yalman, Başgil'in 1947 yılında beraber kurdukları Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'ndeki rolünü övmüş, dini bilgiyle modern hukuk yaklaşımı ve pozitif bilgiyi birleştiren şahsiyetiyle laiklik hususundaki eksiklikleri gidermeye katkı sunacak bir rol yüklendiğini, İslam'ın "yüksek ve ruhuna uygun bir din anlayışının öncüleri" arasında yer alabileceği umudu uyandırdığını belirtmiş, ancak sonradan tutum değiştirerek 1950'li yıllarda bambaşka bir kimliğe büründüğünü iddia etmiştir. Yalman'a göre, "aydın cepheye" karşı bir irtica hareketi başlatılmak istendiği anda Başgil, "Atatürk ve rejim düşmanı sıfatiyle irtica bayrağı açmış, hilafetin ve saltanatın geri gelmesine dair bir beyanname neşretmek gibi bir tarihi günah işlemişti." Atatürk döneminde, Başgil'in dine ilişkin yazdıklarını hatırlatarak 1950'li yıllardaki bu tutumunu "samimi kanaatinin" ürünü olmaktan ziyade "her devrin havasına" uyma zaafına bağlamıştı (Yalman, 1961: 1)[6].

Bu değerlendirmelerin ortak noktası Başgil'in geçmişteki tutumuna odaklanmalarıdır. Başgil'in darbeden sonra yazdıkları, geçmişteki duruşundan çıkarılan algı çerçevesinden yorumlanmıştır. Bu algının önemli bir parçasını DP oluşturmaktaydı ki, darbe ortamında ne derece riskli bir suçlamaya karşılık geldiğini tahmin etmek zor değildir.

Esasen Başgil'in DP iktidarına yaklaşımını ikirciksiz bir destek sınıfına sokmanın yanlışlığı, DP'ye zaman zaman yönelttiği eleştirilerden anlaşılabilecek bir hususdur. Örneğin 9 Mayıs 1956 tarihinde İzmir'de "Vatandaş hak ve hürriyetleri bakımından Anayasamızın eksiklikleri" konusunda verdiği konferansta, "vatandaş hak ve hürriyetlerinin teminat altında bulunmadığını, Anayasamızın kısır ve sakat olduğunu" belirterek anayasanın değiştirilmesi gerektiğini ifade ederken, bir yönüyle DP iktidarının dayandığı netameli çerçeveyi hedeflemiştir. Nitekim 'Cumhuriyet' gazetesindeki ilgili haberin başlığına, onun ağzından yerleştirilen "Yarından emin değilim" ifadesi eleştirel bakışını yansıtıyordu (*Cumhuriyet*, 1956: 1,5). Yine 1956 yılında yayınlanmış "Vatandaş hak ve hürriyetlerinin korunması meselesi ve Anayasamız" başlıklı broşürde de, anayasanın hak ve hürriyetler bakımından içerdiği sıkıntılara değinmiş, tek parti dönemindeki anayasal mekanizmanın aynen korunmuş olmasını eleştirmiştir. 1924 Anayasasını tek parti dönemindeki baskı rejiminin DP döneminde de sürmesinin nedeni olarak değerlendirmiştir (Başgil, 1956: 11): "Anayasamız otoriter bir devlet teşkilatı karşısında nesli ve vatandaşı korumak için teçhizatlanmış ve müesseseler kurmuş bir kanun değildir. Bu memlekette seneler boyunca ağır bir baskı rejimi yaşadık ve hala yaşıyorsak, bunun başlıca mesulü Anayasamızın bu eksik ve aksak sistemidir."

Başgil'in darbeden evvelki gidişat hususunda duyduğu kaygı, 27 Mayıs darbesini müteakip 5 ve 9 Haziran günlerinde Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan iki yazısında izlenebilmektedir. Söz konusu yazılar İstanbul Üniversitesi'nde 27 – 28 Nisan 1960 tarihlerinde yaşanan öğrenci olayları ardından, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Adnan Menderes'le görüşmesine ilişkindir. Başbakan Menderes'in daveti üzerine Ankara'ya giderek 30 Nisan'da Bayar ve Menderes'le görüşmüştür. Bu görüşmede Tahkikat Komisyonu kanununun[7] bazı yönlerden anayasaya aykırılıklar içerdiğini dile getirmiş, anayasaya aykırı söz konusu kısımların uygulanmaması, siyasetin yumuşatılması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Bayar bu tavsiyelere sıcak bakmamış, "beş on tahrikçinin eseri" olarak gördüğü olayların "şiddetle" bastırılması yönünde bir tutum takınmıştır. Olaylar esnasında öğrencilerle askerler arasındaki kucaklaşmaya dair enstantaneyi, durumun tasavvur edilenden vahim olduğunu örneklemek üzere aktaran Başgil, şiddetle bastırma tutumunu uygun bulmamıştır (Başgil, 1960a: 1,3).

O'na göre, "Demokrat iktidar sayı kuvvetine dayandığını tahmin ederek memleketin fikir, kalem ve asker gibi canlı ve aktif kuvvetlerini boş yere kaybetmişti." Bir üniversite hocasının "serbestçe düşünmek, yazmak ve bundan dolayı töhmet altında bırakılmamak" beklentisini dahi karşılamamış, bu kuvvetlerden hiç birisinin desteğini kazanamamıştı. En sağlıklı çözümü,

hükümetin istifası ve "muhalefetten de birkaç vekil" ile "Demokrat Partinin mutedil erkânından mürekkep" bir "Milli Birlik Hükümeti" kurulmasında görüyordu. Bu hükümet, Tahkikat Komisyonu Kanunu ve Anayasaya aykırı diğer kanunları yeniden meclise sevk ederek gerekli değişiklikleri yapacak, ülkedeki gerginliği azaltacaktı. Başgil'in önerisi Bayar'ı sinirlendirmiş, böyle bir hareketin zaaf doğuracağını "tenkilden başka çare olmadığını" tekrarlamıştı. Menderes "daha anlayışlı" bir tutum takınmış, ancak istifanın meseleyi çözebileceğine ihtimal vermemişti. Görüşme Bayar'ın İstanbul'a gitmek için ayrılmasıyla son bulmuştu. Görüşmede dile getirmemişse de Başgil bu öneriyi muhalefetin de sıcak bakabileceği bir çıkış olarak gündeme getirmişti. Görüşmeden önce kaldığı otelin salonunda tesadüfen karşılaştığı CHP'li Turhan Feyzioğlu'na bir hükümet değişikliğinin muhalefet cephesinde nasıl karşılanacağını sormuş, "çok iyi karşılanacağı ve bundan başka çıkar yol olmadığı" cevabını almıştı (Başgil, 1960b: 5).

Başgil, Bayar'ın sinirlenmesi nedeniyle ifade edemediği önerisinin devamını söylemek için ertesi gün Milli Eğitim Bakanı'na başvurmuş ve kendisini Menderes ile görüştürmesini istemiştir. Amacı önerdiği hükümet formülünün muhalefet tarafından nasıl karşılanacağını bizzat CHP Genel Başkanı İnönü nezdinde sormak için Menderes'in olurunu almaktı. Ancak Milli Eğitim Bakanı, Başbakan'ın İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı'nın gıyabında böyle bir teşebbüse muvafakat vermeyeceğini belirtmekle yetinmiştir. Başgil konunun Menderes'e iletilmesi, talep halinde yeniden gelebileceğini belirterek Ankara'dan ayrılmıştır (Başgil, 1960b: 5). Başgil sürecin devamını 1962 yılında İsviçre'den yazdığı hatıratında yazmıştır. Buna göre bir süre sonra yeniden telefonla Milli Eğitim Bakanı Benderlioğlu'na ulaşmış ancak müspet bir cevap alamamıştı. Ardından CHP'nin hükümete katılımı ya da hiç değilse Menderes hükümetinin çekilmesini sağlamak üzere Ali Fuat Cebesoy'dan bir girişimde bulunmasını istemişti. Başgil'in başbakanlık için "en münasip" aday olarak gördüğü Cebesoy da hükümetin çekilmesi gerektiği fikrindeydi. Fakat Cebesoy bu yönde bir girişimde bulunmaktan imtina etmiştir (Başgil, 2012: 137-138).

Bunlar Başgil'in DP'nin şartsız destekçisi sayılamayacağını gösteren örneklerdir. Bununla birlikte 1950'li yıllardaki DP iktidarına yönelttiği itirazlarla, 1950'li yıllara gidiş sürecinde CHP iktidarına karşı sergilediği yüksek profilli muhalefetin boyutlarını karşılaştırmak mümkün değildir. CHP'ye karşı yürüttüğü keskin muhalefet Başgil algısını belirlemiş, DP dönemindeki eleştirelliği bunu değiştirecek boyuta ulaşamamıştır. Toplamına bakıldığında karşıtları nezdinde Başgil DP politikalarına paralel tutum takınmış bir kişiydi. 1950'li yıllardaki bazı itirazları bu tabloyu değiştirmeye yetmemiştir.

Darbeyi meşru görse de, anayasa ve laiklik gibi konularda yazdıkları, geçmişten beri yerleşmiş algıyla birleşmiş ve DP tabanında ilgi görmüş, DP tabanını toparlayıcı bir figür olarak görülmesine yol açmıştır (Yalman, 1961: 1). 'Akis' dergisi de O'nu bir cephenin lideri olarak değerlendirmiştir. Dergi, CHP'ye avantaj sağlayacağı gerekçesiyle derhal seçime karşı çıkması, DP tabanının teşkilatlanması gerektiğini savunması, laikliğin tanımlanarak anayasa konulması gibi çıkışları üzerinden Başgil'i eleştiriyordu (*Akis,* 1960a: 8-10). Başgil'in "çıkışları(nı), bir Yeni Cephenin kurulması yolundaki hesaplı çalışmalar" olarak değerlendiriyordu (*Akis*, 1960b: 11) 'Akis'e göre, "süper mürşit" Necip Fazıl Kısakürek "bütün itibarını kaybetmiş", Kısakürek'ten doğan "manevi lider" ihtiyacını giderecek şahıs olarak Başgil öne çıkmıştı. "Başgil Kısaküreğin tabii halefiydi" (*Akis*, 1960b: 9). 'Akis'in şu değerlendirmesi, Başgil'in konumlandırıldığı bağlamı anlamak bakımından açıklayıcıdır:

> Bayar-Menderes rejiminin bilhassa son devresinde iktidarın tam ve açık desteğine kavuşan gericiler 27 Mayıstan sonra aynı serbestlik için at oynatamayacaklarını pek ala biliyorlardı. Yüzlerine bir maske lazımdı. Bu maskeyi Milliyetçilikte arama yoluna saptılar. Bayar- Menderes rejimi yıllarında organize olmuş bulunduklarından 'araziye uymak' için gerekli tadilleri hem maharetle, hem süratle başardılar. Süpermürşitleri manen iflas etmiş vaziyetteydi. Onu tekrar sahneye çıkarmak imkansızdı. Fakat Kısaküreğin yerine öyle biri bulunmalıydı ki, gerici gençler arasında itibar ve otorite sahibi olsun. Böyle biri hazırdı: Ord. Prof. Ali Fuat Başgil. Başgil suyun yüzü durulur durulmaz faaliyete geçti ve sadece fikren değil, şeklen ve tarz itibariyle de selefinin yazılarını hatırlatan cinsten makaleleri Yeni Sabahta yayınlamaya başladı (*Akis*, 1960b: 11).

Başgil'in 27 Mayıs'la ayrıştığı bir diğer konu anayasanın nasıl yapılacağı hususuydu. 'Yeni Sabah'ta 13 Kasım – 18 Kasım 1960 tarihleri arasında anayasa yapımı ve Kurucu Meclis'e dair yazdığı dört yazıdan sonra 20 Kasım 1960 tarihinde yaklaşımını toparlayan bir yazı yazmıştır. Demokratik usullerle anayasanın, referandum ya da serbest oy ile teşekkül etmiş bir Kurucu Meclis yoluyla yapılabileceğini belirten Başgil, Türkiye için öngörülen Kurucu Meclis'in korporatif niteliğini eleştirmiş, serbest seçimle belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Serbest seçimin ise ancak ülkedeki seçmenin "yarısını yahut yarısına yakın" kısmını oluşturuyor dediği eski DP'lilerin partileşmesine olanak tanınmasıyla mümkün olabileceğini, bu tabanı dışlayan bir anayasanın "bir zümre kanunu olmaktan ileri gidemeyeceği ve yaşayamayacağını" ifade etmiştir (Başgil, 1960n: 3).

Başgil anayasa yapımının genel oyla seçilmiş bir meclise bırakılmasını savunurken MBK'nın anayasa yapımındaki rolünü yalnızca kendisine dair düzenlemelerle sınırlandırmıştır (Başgil, 1960ö: 3). Bu aşamada darbeden sonra MBK'nin

tarafsızlığına, parti siyasetinin sakıncalarına dair vurgusu artık değişmiş haldedir. Kısa bir süre önce anayasanın mutlaka MBK tarafından yapılması gerektiğini savunmuşken, şimdi geniş inisiyatifi partilere veren bir noktadaydı. Fakat bu inisiyatif, MBK'ya bir zırh giydirmek suretiyle tanınmış bir inisiyatifti. Üye ve faaliyetleriyle MBK'yı sorgulama dışı tutmuş, MBK'ya yukarıda da bahsi geçtiği üzere serbest seçimle belirlenmiş çoğunluğun da üzerinde bir meşruiyet izafe etmiştir (Başgil, 1960m: 3).

Toparlarsak, 27 Mayıs'tan sonra laikliğe ilişkin öteden beri savunduğu düşünceleri yeniden gündeme getirmesi, yeni anayasayı yapma yöntemine ilişkin yaklaşımı, DP tabanını sürece katma kapsamında dile getirdiği öneriler çerçevesinde şekillenen tutumu, Başgil'i 27 Mayıs'tan sonraki hâkim anlayış nezdinde sakıncalı pozisyona itmiştir. Ocak 1961'de tutuklanmadan hemen evvel çağrıldığı Örfi İdare'de Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural'ın, yazdıkları üzerinden kendisini uyarması manidardır (Başgil: 2012: 39). Nitekim tutuklanması için gösterilen gerekçe Kurucu Meclis'in yapısına ilişkin eleştiriler içeren yazısı olacaktı (Başgil: 2012: 46 vd.).

Sonuç

Cumhuriyet tarihinde doğrudan askerî müdahale sürecini başlatan 27 Mayıs 1960 darbesi, Sol'la birlikte anılması bakımından sonraki 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 müdahalelerinden farklılaşır. Sağ siyasi kulvardaki baskın eğilim 27 Mayıs darbesini Sol'la ilişkilendirmektedir. Sol siyasi kulvarda da 27 Mayıs'ı diğer darbelerden farklı bir kategoriye koyan yaklaşım öne çıkmıştır.

Bu çalışma Ali Fuat Başgil'in 27 Mayıs darbesine ilişkin tutumuna odaklanmıştır. Kendisini konumlandırdığı ideolojik çerçeve bakımından 27 Mayıs'a atfedilen platformun dışında kalan Başgil, aynı zamanda muhafazakâr kesimde darbe karşıtlığının prototipi olarak anılan bir kişidir. Yaygın algı böyle ise de Başgil'in tutumu bambaşkadır. 27 Mayıs darbesini John Locke, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ne atıfla "direnme hakkı" kapsamında yorumlamış, "demokrasi hukukunun" meşru gördüğü bir hareket olarak değerlendirmiştir. Başgil, darbenin halk nezdinde geniş destek gördüğüne dair tespitler yapmış, darbeyle yönetimi devralan Milli Birlik Komitesi ve hükümetini ülkenin temel problemlerini çözecek en uygun aktör sayan bir yaklaşım sergilemiştir. Bu kapsamda yeni bir anayasanın yapılması ve DP iktidarının muhasebesinin sağlıklı şekilde sonuçlandırılması bakımından bu yönetime hayati rol biçmiş, bu adımları atmadan yönetimin sivillere devredilmesine karşı çıkmıştır.

Çalışmada, demokrasinin oy sayısına indirgenmemesi gerektiği düşüncesinden hareket eden Başgil'in, seçim sandığında teşekkül eden çoğunluğa yönelik ciddi tereddütler taşıdığına dair örnekler sunulmuştur. 1948 yılında verdiği konferansta, hakikatin rey sayısına indirgenemeyeceğini belirterek egemen çoğunluğun "iktidar hırsıyla fenalık yapmasını" engellemek gerektiğini belirtmiştir. 1949 yılında yayımlanan bir yazısında, "diktatörün istibdatı" ile, demokratik süreçlerle belirlenmiş olsa dahi "ekseriyetin istibdatı" arasında nitelik farkı bulunmadığı, hatta temsiline soyunduğu milli iradenin kutsallığına yaslanacak ekseriyetin "en zalim diktatörlere bile rahmet okutabileceğini" savunmuştur. 27 Mayıs darbesinden sonra temsili demokrasinin arızalarına değinirken, varsayılanın aksine Meclisteki ekseriyetin çoğu zaman "muhteris ve düşük kaliteli insanlardan" teşekkül ettiğini söyleyerek partilere derin bir şüpheyle yaklaşması, görüşlerindeki sürekliliği izlemek bakımından dikkat çekmiştir. Kadınlara seçim hakkının erken tanındığına dair ifadeler kullanan Başgil, 1946'da okur-yazar oranı henüz "yüzde otuza" varmamışken iki dereceli seçim sisteminden tek dereceli seçim sistemine geçişi eleştirmiş, okuma yazma bilmeyen insanların oyla devlete yön vermelerini, küçük çocukların gerçek tabancayla oynaması kadar milletin geleceği bakımından tehlikeli saymıştır.

Çalışmada Başgil'e dair mevcut popüler algının gerçekliği bu gibi örnekler üzerinden değerlendirilmiş, 27 Mayıs darbesini meşru gören tutumuyla, bu örneklerden yansıyan demokrasi anlayışı arasındaki bağa dikkat çekilmiştir. Böylece Başgil hakkında inşa edilmiş, saf darbe karşıtı - koşulsuz bir milli irade savunucusu şablonundaki açmaz göz önüne getirilmiştir.

Darbenin meşruiyetine ilişkin şüphe taşımayan Başgil'in, muhalif bir aktör olarak sivrilmesi daha ziyade darbe sonrası takip edilen politikalara ilişkin yaklaşımından kaynaklanmıştır. Laiklik ve yeni anayasanın yapılmasına ilişkin duruşu bu yaklaşımının çerçevesini belirlemiştir. Çok partili hayata geçiş sürecinden itibaren sergilediği tutum, darbe sonrasındaki söyleminin anlaşılması ve algılanmasında bir arka plan sunmuştur. Çok partili hayata geçiş sürecinde CHP iktidarına karşı yürüttüğü keskin muhalefet, DP'nin şartsız destekçisi değilse de DP dönemindeki ılımlı tutumu, 27 Mayıs döneminde O'na dair algıyı etkilemiştir. Karşıtları nezdinde Başgil, DP politikalarına paralel tutum benimsemiş bir kişiydi. Darbe sorasındaki bazı politikalara dair eleştirel tutumu, DP'lilerin geri çekildiği bir ortamda, O'na bazı siyasi misyonlar atfedilmesine yol açmış ve yönetenler nezdinde O'nu sakıncalı bir pozisyona itmiştir.

Başgil'in 27 Mayıs darbesi karşısında takındığı tavrı netleştirmek iki açıdan önem arz eder; birincisi 1930'lardan 1960'lara kadar akademiyada yer almış bir aydının portresini, konjonktürel siyasetin manipülatif etkisinden arındırmak

ve böylece O'nu kendi gerçekliği içerisinde değerlendirmeye imkân sağlamaktır. Ancak böyle yapıldığı takdirde Başgil'in 27 Mayıs dönemindeki eleştirel tutumu ve değeri ortaya çıkabilir. İkincisi, Türkiye'deki asker-siyaset ilişkisine dair şablonların ötesini görmek bakımındandır. "Meslek ve meşrebini" merak edenlere "ben milliyetçi, maneviyatçı, hürriyetçi, terakkici muhafazakârım" cevabını veren Başgil'in, çoğu kez Sol'la ilişkilendirilen 27 Mayıs darbesini meşru gören yaklaşımı, Türkiye'de askerin siyasal platformdaki rolüne verilen desteğin derinliğini göstermesi bakımından dikkate değer bir örnektir.

Sonnotlar

[1] Türk milliyetçiliği vesilesiyle kullandığı şu ifadeler Atatürk'e biçtiği role örnektir: "(Türk milliyetçiliği) mahiyeti, planı, gayesi ve neticeleri itibariyle bir şef, bir yüksek şahsiyet eseridir. Bu şahsiyet yine ırkın en seçme seciyelerinin benliğinde zübdeliyen ve bu sayede kollektif tahteşşuuru temsil eden kuvvetli bir zeka ve iradededir. Bu zekâ ve bu iradedir ki, harekete manasını, gayesini ve planını verir ve onu bir Devlet nizamı haline koyar. Türk milli hareketinin ve Türk milliyetçiliğinin bu üstün zekâsı ve iradesi Atatürk olmuştur. 1919'u takib eden yılların felâketleri içinde milli benliğe inan ve güven veren, gayesini ve ülküsünü gösteren, hulâsa milli şuurdan tarihe yeni bir Devlet çıkaran Atatürktür" (Başgil, 1942: 214).

[2] Tanıl Bora'nın şu ifadeleri Başgil'in 1930'lu yıllardaki duruşunu açıklar niteliktedir: "On yıl geçmeden liberal (muhafazakâr) fikriyatın âlimi olacak olan Ali Fuat Başgil, o sıralar 'Hep devlet içinde, hiçbir şey devlete karşı, hiçbir şey devlet dışında' sloganının müellifiydi. Fertçi, egoist, kozmopolit, teşkilatsız ekonomi sistemine, mutlak hürriyetçiliğe, 'çekingen' devlet rejimine 'Devlet mazbutlaştırılamaz' lakonizmiyle itiraz ediyordu." (Bora, 2017: 137)

[3] Başgil'i Atatürk döneminden 1960'lı yıllara yaşadığı dönüşümü dikkate alarak değerlendiren bir çalışma için bkz. Önder, 2013: 291-301.

[4] Benzer başka yaklaşımlardan da bahsetmek mümkündür. Örneğin akademik hayatının ardından uzun yıllar Ak Parti'de milletvekilliği yapmış Nevzat Yalçıntaş, "zamanın en karanlıklarından birisi" diye nitelediği 27 Mayıs dönemini değerlendirirken Başgil'in o "yılgınlık" ortamında, "münevver ihanetinin" arasından "bir ışık" gibi ortaya çıktığını vurgular (Yalçıntaş, 2016: 35). Anayasa Hukukçusu Prof. Dr. Servet Armağan'a göre Başgil "Cumhurbaşkanı olsaydı veya en azında Cumhuriyet Senatosu üyesi olarak kalsaydı", Türkiye bambaşka bir noktaya varacak ve şunlar gerçekleşecekti; Gerçek bir laiklik hayata geçecek, tabii senatörlüğün 1961 Anayasası'nda yer almasına izin verilmeyecek, Türkiye Avrupa Birliği'ne önceden girecek, istikrarlı bir parlamenter hayat tesis edilecek ve koalisyon hükümetlerine mecbur kalınmayacaktı (Armağan, 2017: 243-244).

[5] Osmanlı İmparatorluğu'nda 1876 Anayasası'yla kabul edilen iki dereceli seçim sistemi, 1946'yılına kadar Cumhuriyet döneminde de uygulanmıştır. Bu sistemde ilk aşamada sandığa giden halk doğrudan vekilleri değil, vekilleri seçecek ikinci seçmenleri belirliyordu. Vekiller, bu ikinci seçmenler tarafından sonraki aşamada seçiliyordu. DP kurulduktan sonra, Nisan 1946'da toplanan CHP Olağanüstü Kurultayı'nda alınan karar doğrultusunda iki dereceli seçimden tek dereceli seçime geçilmiştir. Böylece 1946 seçimlerinden itibaren, halk seçimlerin ilk aşamasında doğrudan vekilleri belirlemeye başlamıştır. İki dereceli seçimden tek dereceli seçime geçiş, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın yanı sıra DP programında da yer almış bir talepti.

[6] Başgil, Yalman'ın kendisi hakkındaki iddialarını 10 Temmuz ve 12 Temmuz 1961 tarihli 'Son Havadis' gazetesinde sert ifadelerle cevaplamıştır; "Bana yaptığınız hücum ve isnatların en müthişi, hilafet ve saltanatın geri gelmesini istememem. (…) Eğer saman çöpü varlığı kadar bir şeref ve haysiyetiniz varsa, hilafet ve saltanatın geri gelmesini ne zaman, hangi gazete, mecmua veya beyannamede istediğimi göstermeniz, aksi halde benden alenen özür dilemeniz lazımdır" (Başgil, 1961b: 1)

[7] Bütün üyeleri DP milletvekillerinden oluşan Komisyona olağanüstü yetkiler veren ve 27 Nisan 1960 tarihinde kabul edilen Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin vazife ve salâhiyetleri hakkında Kanun için bkz. *Resmi Gazete*, 1960: 1241.

Kaynakça

Akis (1960a). Demokrasi. 18 (309): 8-10.

Akis (1960b). Yurtta Olup Bitenler. 18 (311): 6-13.

Akyol T (2010). Ali Fuat Başgil. *Milliyet*, http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/taha-akyol/ali-fuat-basgil-1226828/. Son erişim:19.10.2020.

Akyol T (2018). Hocam Ali Fuat Başgil. *Hürriyet*, https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/taha-akyol/hocam-ali-fuat-basgil-40826573, Son erişim: 08.09.2020.

Alatlı A (Der.) (2010a). *Batı'ya Yön Veren Metinler -II- Rönesans / Protestan Reformu/ Erken Modern Dönem / Bilim Çağı (1350-1650)*. İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya MYO.

Alatlı A (Der.) (2010b). *Batı'ya Yön Veren Metinler -III- Aydınlanma / Burjuvazi Yüzyılı / Bilim Çağının Zaferi (1650-1800)*, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya MYO.

Armağan S (2017). Hocam Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil, *Muhafazakâr Düşünce*, 52: 221-233.

Başgil A F (1942). *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri Cilt: II Demokrasi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Yayınları.

Başgil A F (1956). *Vatandaş Hak ve Hürriyetlerinin Korunması Meselesi ve Anayasamız*, (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devletler Hususi Hukuku Ord. Profesörü Muammer Raşit Seviğ'e Armağandan ayrı baskı). İstanbul: Akgün Matbaası.

Başgil A F (1960a). Demokrat İktidarın Son Günlerine Ait İfşaat. *Cumhuriyet*, 5 Haziran, 1,3. 1960a: 1,3.

Başgil A F (1960b). Demokrat İktidarın Son Günleri. *Cumhuriyet*, 9 Haziran, 5.

Başgil A F (1960c). 27 Mayıs Hareketi ve Milli Birlik Komitesi. *Yeni Sabah*, 23 Haziran, 3.

Başgil A F (1960ç). Türkiye'de Din ve Vicdan Hürriyeti ve Laiklik Prensibi. *Yeni Sabah*, 4 Temmuz, 3.

Başgil A F (1960d). Bizde 'Din ve Vicdan Hürriyeti' Bahsinde Düşülen Hatanın Sebebi. *Yeni Sabah*, 6 Temmuz, 3.

Başgil A F (1960e). Laiklik Anayasa'ya Tarif Olarak Girmelidir. *Yeni Sabah*, 9 Temmuz, 3.

Başgil A F (1960f). Milli Birlik Hükümetinin İki Büyük Tarihi Vazifesi. *Yeni Sabah*, 11 Temmuz, 3.

Başgil A F (1960g). Referandum mu, Kurucu Meclis mi, Yahut İkisi Birden mi?. *Yeni Sabah*, 13 Temmuz, 3.

Başgil A F (1960h). Milli Birlik Hükümetinin Siyasi İçtimai Durumu. *Yeni Sabah*, 4 Ağustos, 3.

Başgil A F (1960i). Meslek ve Meşrebim. *Yeni Sabah*, 19 Ağustos, 3.

Başgil A F (1960k). Anayasa Kimin Tarafından ve Nasıl Yapılır. *Yeni Sabah*, 3 Kasım, 3.

Başgil A F (1960m). Yine Kurucu Meclis Bahsi. *Yeni Sabah*, 18 Kasım, 3.

Başgil A F (1960n). Kurucu Meclis Hakkındaki Düşüncelerimin Hulasası. *Yeni Sabah*, 20 Kasım, 3.

Başgil A F (1960ö). Kurucu Meclis Hakkında Geçici Anayasaya İlavesi Lüzumlu Ek Maddeler. *Yeni Sabah*, 22 Kasım, 3.

Başgil A F (1961a). *Demokrasi Yolunda*. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Başgil A F (1961b). Başmuharrir Ahmet Emin Yalman'a: Açık Cevap. *Son Havadis*, 10 Temmuz ve 12 Temmuz, 1.

Başgil A F (1990). *Ali Fuat Başgil'in Hatıraları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Başgil A F (2012). *Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları*. İstanbul: Yağmur Yayınları.

Bora T (2017). *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Birinci K (2017). Terakkici Muhafazakâr Bir Mütefekkirin Sivil Toplum Tecrübesi: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti. *Muhafazakâr Düşünce*, 52: 177-199.

Cinisli R (2016). Gerçek Bir Osmanlı Münevveri, Hocam; Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil. İçinde: C Yılmaz (Ed.), *Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil*, Samsun: Çarşamba Belediye Kültür Yayınları, 45-54.

Cumhuriyet (1956). Yarından Emin Değilim, 9 Mayıs, 1,5.

Demirci H A (2017). Bir Biyografinin İzinde: Ali Fuad Başgil'in Hayatından ve Mücadelesinden Bazı Kesitler. *Muhafazakâr Düşünce*, 52: 27-40.

Dursun D (2017). Ali Fuad Başgil'in Hür Fikirler Mecmuası. *Muhafazakâr Düşünce*, 52: 221-233.

Kahraman Kurban F (2019). *Ali Fuad Başgil Liberal? Muhafazakar? Liberal Muhafazakar?*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Kahraman İ (2016). Namuslu ve Dürüst Bir Türk Aydını; Ali Fuad Başgil. İçinde Cevdet Yılmaz (Ed.), *Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil*, Samsun: Çarşamba Belediye Kültür Yayınları, 55-60.

Karakurt G (2017). Ali Fuat Başgil'in liberalizm anlayışı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Kavuncuoğlu S (2017). Türk Muhafakâr – Liberal Siyasi Düşüncesi ve Ali Fuad Başgil (1899-1967), *Muhafazakâr Düşünce*, 52: 141-160.

Kurşunoğlu M S (2017). Fransız Devriminden Türk İnkılâbına: Muhafazakâr Liberal Bir Aydın Olarak Ali Fuad Başgil'in Eleştirileri. *Muhafazakâr Düşünce*, 52: 49-86.

Kurtulmuş N (2017). Vefatının 50. Yılında Ali Fuad Başgil Sempozyumu, https://basin.ktb.gov.tr/TR-196405/vefatinin-50-yilinda-ali-fuad-basgil-sempozyumu.html, Son erişim: 6 Eylül 2020.

Locke J (2011). *Hükümet Üstüne İkinci Tez*. Çev. Aysel Doğan, İzmir: **İlya** İzmir Yayınevi.

Nadir N (1960). Onlar da Haklı Değil mi?. *Cumhuriyet*, 21 Ağustos, 1,3.

Önder T (2013). Ali Fuad Başgil. İçinde: T Bora ve M Gültekin (Ed.) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özbudun E (2012). Türkiye'de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri Tarihsel Arka Plan. *Liberal Düşünce*, 68: 5-18.

Resmi Gazete (28/4/1960). Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin vazife ve salâhiyetleri hakkında Kanun. 1241

Soysüren A H (2014). *12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Şahbaz Y (2017). Maneviyatçılık ve Din ve Vicdan Hürriyeti Bağlamında Ali Fuad Başgil'de Laiklik Anlayışı. *Muhafazakar Düşünce*, 52: 101-117.

Tanör B (2008). *Anayasal Gelişme Tezleri.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ulusal Tez Merkezi (2020). https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp Son Erişim: 31.08.2020.

Woolhouse R (2011). *John Locke*. Çev. Akın Terzi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yalçın A (2017). Ali Fuad Başgil Sempozyumu Açılış Konuşması. https://www.youtube.com/watch?v=p9uCe_wXEVo, Son erişim: 31 Ağustos 2020.

Yalçıntaş N (2016). Hukuk, Adalet, Cesaret, İlim ve İman Adamı Ali Fuad Başgil. İçinde: Cevdet Yılmaz (Ed.), *Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil*, Samsun: Çarşamba Belediye Kültür Yayınları, 31-36.

Yalman A E (1961). Açık Mektup: Muhataplar: Başgil, Bölükbaşı, Erim, Gökay. *Hür Vatan*, 6 Temmuz, 1.